

1. *Koroško* (ziljsko): Král Mətjáž ləži pa spí u tistej ɣoəri, číər sta duá hribra² kəp pərsua. Al mo čvábak ulíəče sábuo z nóžnc, je nə móre potéynti; kə jo bó tuə móyo, bo Mətjáž ustou pa bo koənc sviəta.

2. *Primorsko*: Král' Matjáš liži jin spí z vójsku u tísti ɣóri, kámər sa chribi skúpei pšli. Če mu člóvek uléče sábl'u səz nóžnce, je ne móre potéynt; ku ju bu pei kədú zmóyu, bu Matjáš ustóu jin bu kónc svetá.

3. *Rovtarsko* (Idrija): Král Matjáš leži n pa spí ssuóje wóiska u tísti ɣuór, kúdər sa ɣriči skúpei pərsł. Če mu člóuk ulíče sáble iz nuožnc, je na muóre patíynt; ka bu pa ɣdú tu lóchku narídu, bu pa Matjáš ustáu, tákat bu pa kuənc svetá.

4. *Dolenjsko* (ribniško): Král Matjáš leží in spi z voiskuó u tístə góre, ker so se chribje skəp dáilo. Če mə člóuk ulíče sáblo z núožənc, jo ne múore potiegənt; kədər bo pa gdú tú zmuógu, bo Matjáš ustóu in bo kónc svetá.

5. *Gorenjsko* (Radovljica): Král Matjáš leží pa spí z voiskó u tíst gór, čēr so chribje ukəp pərsłə. Če mō čwóuk uléče sáblo z nóžənc, jo na móre potégənt; kjə bo pa gdó mógu, bo Matjáš ustóu pa bo kónc svetá.

6. *Štajersko* (Irje pri Rogaški Slatini): Król Matjáš leži no spí z vóiskoi f tísti guóri, tam ko so se brēgi fküp zgárnili. Čie mu člúovek sáblo z nóžnce povléče, je ne mǎure potégnti; ko bo pa dáu zmuógu, bo Matjáš fstáu pa bo kuənc svetá.

7. *Prleško*: Król Matjôš leži no spí z vóiskoi f tístoj góri, gē so se brēgi fküp zgárnoli. Če jemi člóvik sáblo vün vléče z nóžnce, je nēmre potégnti; gdō de pa štō prišo, ke de tō zmogo, tē de Matjôš fstāno pa de kūnec svetá.

Janez Gradišnik

KDO NJIH PA PRAVO TRDI, TO SE PRAŠA...

V poldrugem letniku Jezika in slovstva se je v raznih prispevkih jezikovnega dela nabralo obilo blaga; sodbe, mnenja in trditve, izražene v teh člankih, so silno različne, večkrat si nasprotujejo, se pobijajo med seboj in nič čudnega bi ne bilo, ko bi naveličan bralec po vsem tem zaključil, da se tudi »ti možje«, kakor že nekoč v Prešernovih časih, pravdajo za isto, za kar so se nekoč Abderiti. Saj se je pokazalo, da smo si edini le v maločem in da se po pogledih na svoj jezik ločimo vsaj v dva velika tabora, med katerima ni videti mostu. Majejo se reči, ki so doslej veljale za neizpodbitne; kar smo imeli za trdno svoje, se je ob natančnejšem pogledu pokazalo za izposojeno; eni vpijejo po strožjih merilih, drugi po večji širokosrčnosti itn. Mar ni, da bi človek kar obupal in prepustil vsakomur, naj piše tako, kakor se mu zdi, ko vendar nikoli ne bomo enotnih pogledov?

Mislim, da bi bil tak sklep napačen. Resnica je vedno dobrodošla, naj še tako bode v oči, in če nam je razprava razkrila marsikaj, kar nam je neprijetno, boleče, moramo biti samo hvaležni zanjo. Če smo s svojim knjižnim jezikom nezadovoljni in bi ga hoteli izpopolniti, ga narediti prožnejšega, ustrežnejšega sodobnim zahtevam, moramo predvsem poznati današnje stanje, si zastaviti vsa vprašanja, odkriti vsa dvomljiva mesta. Če se potem lahko še zedinimo ob nekaj splošnih načelih, ki bi se jih bilo treba držati, nam bo pot odprta v lepšo jezikovno prihodnost.

Sedanje stanje se zdi namreč skoraj kaotično. Le približna je delitev, po kateri naj bi bila med nami dva skrajna tabora »besedarjev«, rešetarji, ki se bojijo tujih besed ko hudega vruga, in domačnostni pisci, ki gore samo za ljudske besede. Mislim, da so čisti predstavniki ene ali druge skrajnosti redki in da nas je več, ki vsaj skušamo združiti dobre strani obeh skrajnosti brez njihovih slabosti, to se pravi, ogibati se vseh tistih tujih besed, ki se nam zdijo nepotrebne, in uporabljati tiste ljudske besede, ki so zrastle ob zdravem jezikovnem čutu. Tudi v tej »tretji« skupini so razločki še vedno zelo veliki, zakaj ta si postavlja meje tesneje, oni širje, temu so neke reči všeč, drugemu niso — toda o vsem tem je treba pisati, da nam bodo stvari jasnejše. Zato bi bilo povsem napak, ko bi se v Jeziku in slovstvu oglašala samo ena jezikovna smer. Nasprotno, človek si prav želi glasov, ki so nasprotni njegovim lastnim pogledom, pa seveda ne žolčnih polemik, ki samo podirajo, ne da bi dajale nadomestilo, temveč mnenj in trditev, podprtih z razlogi. Če ti razlogi držijo, nas bodo prepričali, da bomo svojo sodbo spremenili; če bodo na trhlih nogah, nas bodo že sami po sebi preverili, da imamo vendarle prav. Vendar bi bilo nujno, da važnejše med objavljenimi trditvami, če so napačne, ne ostanejo brez odgovora, ker sicer lahko zbujajo zmedo. Res je, večidel skuša to opraviti uredništvo, vsaj s kratkimi pripombami, vendar je to navadno premalo. Rad bi se tokrat nekoliko dalj pomudil ob nekaj člankih, objavljenih v zadnjih številkah lista (ali tudi že prej), in namen mojega pisanja bo dosežen, če bom nekoliko pripomogel, da se razjasnijo nekateri pojmi.

Ne samo številčno, tudi po tehtnosti gre prednost člankom dr. Antona Bajca. Njegovi »Sprehodi po slovenskem besedišču« v prvem ter »Ljudske izposojenke« in »Slovanske izposojenke« v drugem letniku so dali temu več, onemu manj, gotovo pa vsakomur toliko, da lahko pomen teh člankov že zdaj primerjamo s pomenom, ki so ga imele za številne med nami Breznikove razprave o jeziku naših časnikarjev in pripovednikov. Razprave so nas sicer povečini nekoliko zmedle: pokazale so nam, da je med našim jezikovnim blagom veliko več tujega, kot smo mislili. Marsikdo je imel že precej ustaljene poglede na slovensko besedišče, zdaj pa so se mu spet omajali, treba bo znova premišljati in iskati. Naučili so nas, da je treba pisati »naslednji«, ne »sledeči«, zdaj beremo, da je prva izposojena in druga domača. Pisal sem »praporščak«, ker se mi je zdel bolj domač od »zastavnika«, pa je spet narobe res. Vendar te negotovosti in teh dvomov ni obžalovati, gotovo bodo imeli dobre posledice. — Tudi sicer se jezikovni urednik JiS drži zelo umerjenih jezikovnih pogledov, ki imajo nekaj prikupnega, tudi če se človek ne strinja povsod z njimi. Vse obsežno znanje, ki ga izpričujejo Bajčevi članki, bi bilo namreč na-

vsezadnje nekoristno, ko bi ga pisec ne uporabljal po pametnih načelih in z zdravim čutom.

Bolj skrajno stališče — po prej omenjeni delitvi precej »domačnost« — izraža Lino Legiša v članku »Kako kvarimo jezik« (JiS II, št. 2 in 3). Ni dvoma, da je članek zbudil veliko hude krvi, in verjetno bo izzval tudi pismene ugovore. Skrb, da bi se pisana beseda kar najbolj približala govorjeni, živi, je pri Legiši morda res premočna. Vendar bi bilo pri njem ločiti dvoje. Glede besednega zaklada in stališča do izposojenk mu je jezikovni razvoj zadnjih dvajsetih let v marsičem že dal prav in verjetno bo šel v isti smeri tudi naprej. Teže bi bilo Legiši slediti na kočljivo področje, kjer meni, da naj bi zaradi živega jezika zavrgli ali omilili tudi slovniška pravila. Kaj bi dobili, ko bi se odrekli razločevanju med pridevniško in prislovno obliko primernika? Zakaj naj zanesemo zmedo med oblike določnih in nedoločnih pridevnikov? Ne v enem ne v drugem primeru Legiševi razlogi niso prepričljivi. Mislim, da moramo biti v takih rečeh zelo previdni in se res držati »varnih ograj«, kakor sodi urednik JiS, dokler nismo prav neizpodbitno dokazali, da so ograje postavljene na napačnem kraju ali da so postale pretesne.

Rekel bi sicer, da posamezne Legiševe trditve in primeri niti niso tako pomembni, gre za duha, ki veje iz njegovega članka. Gre za tista splošna načela in smernice, ki naj jih sprejmemo, ko razpravljamo o svojem jeziku, za zdravo podlago, iz katere bo lahko gnala dobra rast. Legiši bi težko kdo očital ozkosrčnost, saj je na koncu prvega dela članka (str. 54-56) sam navedel marsikaj, kar bi se dalo reči proti njegovim trditvam, in pokazal, da so mu znane nevarnosti, ki prežijo na človeka, ko se vneto ukvarja s svojim jezikom. Hkrati pa je povedal toliko tehtnega in zdravega o tem, kakšna naj bi bila naša beseda, da je ravno to jedro njegovega članka.

Kako previdno je treba pisati o jezikovnih vprašanjih, izpričuje nekaj mest v drugem delu članka, kjer je pisca zaneslo, da je zapisal nekaj prekretek besed. Že uredništvo je zbodel izraz o »zaostalem« pisanju in gotovo tudi tisto o »ne prav dozorelih ljudeh«. Res ne vem, čemu naj bi pri nas pisali »smel«, »dičiti«, »divoten«, »dražesten« in podobno; tudi ne dvomim, da so že redki med nami, ki bi jim te besede ne zvenele kot zastarele ali tuje (ali oboje) ali vsaj papirnate. Drugačnih misli pa so vendarle tisti, ki jih še uporabljajo, in če jih bomo obkladali z »zaostaleži«, se jih bodo najbrž oklepali iz gole trme.

Ta primer omenjam, ker bi rad opozoril, kako jezikovni boj dosti-krat bojujemo le s praznimi besedami. Tistega, ki se trudi za čisto, domačo besedo, je najlaže nagnati z »ozkosrčnim puristom«. To je vsekakor laže kot pretehtati, ali gre res za ozkosrčnost, za pikolovsko iskanje napačnosti in pravilnosti, ali pa za zdravo prizadevanje, da bi bil naš pisani jezik resnično naš, domač. Tako imenovane »puriste« nadalje dolžijo, da nam hočejo osiromašiti jezik, češ: »Pa smo za besedo, siromašnejši!« Treba bi se bilo, mislim, vedno vprašati, ali smo bili kaj bogatejši, dokler smo jo »imeli« — ko pa ni bila naša in velikokrat tudi potrebna ne. Primerjava z nekaterimi velikimi svetovnimi jeziki se mi tukaj ne zdi upravičena, zakaj malemu slovenskemu narodu pomeni jezik veliko več kot raznim velikim narodom; naša skrb za jezik zlepa ne bo

prevelika. Zato se mi zdi povsem pravilna usmerjenost današnjega knjižnega jezika, ki jo je zapisal dr. Bajec v prvem letniku JiS (str. 235) ne sicer kot smernico, temveč kot ugotovitev, da se namreč »spet skuša približati govorjenemu, zato se vrača k ljudskim izposojenkam in opušča nepotrebne slovanske«. Brž se bo oglasil kdo in rekel: Kakšno prednost naj imajo ljudske izposojenke, nabrane iz vseh mogočih jezikov, pred sorodnimi, slovanskimi? Mislim, da je razložek v funkciji, ki jo imajo ene in druge v slovenščini, in v tem, kako so vanjo prišle. Ljudske izposojenke smo dobili v starejšem času in so bile večidel potrebne, ker si ljudstvo za nove pojme ali predmete ni ustvarilo domačega izraza. Prevzemanje je bilo zvečine nezavedno, hočem reči: ni bilo izraz zavestnega jezikovnega prizadevanja. Drugače je s poznejšimi, večinoma slovanskimi izposojenkami: le redkokdaj so bile potrebne, sprejemali pa so jih zavestno, tudi namesto dobrih domačih, iz razlogov, ki so bili z jezikovnimi le v posredni zvezi, namreč iz političnih, narodnjaških in podobnih razlogov. V času, ko domačega jezika nihče ni zavestno oblikoval, je izposojanje pri tujih razumljivo, čeprav ne razveseljivo. V današnji dobi, ko o jeziku veliko razmišljamo in ga skušamo zavestno usmerjati, pa menda ne bomo jemali naposodo z vseh strani, toliko samozavesti nam mora že še ostati, da si bomo upali potrebne besede sami ustvarjati!

Neki dopisnik v JiS je drugačnega mnenja. Po njegovem si je treba izposojati, češ: »Od kod pa naj zajemamo, da si izpopolnimo jezik, če ne iz sorodnih jezikov. Kadar take besede ustrezajo našim glasoslovnim pravilom, so predstavitvene in po korenu slovenske. Kar zapišeš jih, pa so naše, kakor da so bile od pamtiveka« (JiS II, str. 45). Ali je to res? Glede prvega stavka bi rekli, da ni treba zajemati iz sorodnih jezikov, temveč iz svojega, bodisi iz narečij, bodisi z ustvarjanjem novega v duhu domačega jezika. Kdo pa si izposoja pri sorodnih jezikih? Mar Francozi pri Italijanih, ali Nemci pri Angležih (in obratno)? Morda tu pa tam besedico, navadno tedaj, če je prišel k izposojevalcu s tiste strani tudi predmet, n. pr. rucksack v angleščino. Drugače pa nikomur še na misel ne prihaja, da bi hodil k sosedom in si tako »izpopolnjeval jezik«. In kako to, da si sorodni jeziki nič ne izposojajo iz slovenščine? Ali imajo sami vsega dovolj in jim ni treba nič »izpopolnjevati« jezika? Ali pa je tako, da si mora izposojati vedno le mali, pohlevni narod, medtem ko so veliki samostojni?

Pa še o drugi trditvi, izrečeni na tistem mestu: kar zapisali naj bi sorodne besede, pa bi bile naše, kakor da so bile od pamtiveka? Čuden jezikovni čut, ki lahko pripelje do take trditve. Ko ima človek ob vsem svojem ubadanju z jezikom ravno nasprotni občutek: da se pri izposojenki prej ali slej pokaže, da ni zrastle na naših tleh. Pri večini na prvi pogled, pri drugih pa vsaj ob kaki redki priložnosti začutiš, da nimajo vseh tistih lastnosti, ki jih ima domača beseda, da jim to ali ono manjka — recimo to, da iz take besede ni mogoče izpeljati vseh oblik, ali da je preohlapna, premalo povedna, premalo nazorna itn. Zato se je človek ogiblje, kolikor se je more, in skuša zapisati domačo besedo, ker ta diši po prsti, v kateri je zrastle, ker se po njej pretaka kri iz naše krvi, ker nam lahko pove več kot katera si bodi izposojenka, naj bo še tako imenitna.

Še nekoliko bi se hotel pomuditi ob tem vprašanju. Ali tisti, ki preganjajo izposojenke, res siromašijo naš jezik? Ali ni njihovo prizadevanje rodovitnejše od »neprizadevanja« tistih, ki so zadovoljni z vsem, kar se nam je nateplo v jezik z vseh vetrov? Saj je toliko lažje ostajati pri sedanjem »bogastvu« slovenščine; za vsako reč, za vsako misel boš našel besede, da jo izraziš, če ne bodo domače, bodo pač izposojene, le-te boš uporabljal še rajši, ker so navadno širše, manj določene, ker zajemajo široko pojmovno področje. Zapišeš »svež« in zapišeš »nežen«, pa se lahko smeješ v pest sitnostim in nadlogam, ki si jih po nepotrebnem nalaga »ozkosrčni purist«, ko skuša te dve čudežno široki besedi v vsakem posameznem primeru nadomestiti s kako drugo, ki bi natančneje določila pomen stavku. »Črta najmanjšega odpora« gre gotovo po samih takih izposojenkah, toda ali je od tega pričakovati napredek za naš jezik? Ali ne bo pisal veliko bogatejšega, izrazitejšega, natančnejšega jezika tisti, ki bo skušal reči povedati z domačo besedo, pa čeprav se nam bodo njegovi stavki prve čase zdeli okorni in »narejeni«? Tod, mislim, gre pot k izpopolnitvi slovenskega jezika: skozi napore, kako bi kaj povedali drugače, brez tujih bergel, ne pa preko izposojanja.

Zakaj tudi z drugimi tujkami moramo biti previdni, vsaj v leposlovju se jih je res dobro ogibati kakor hudega vruga. Jaz bi se nič ne bal pomisleka, da se bomo s tem izolirali od evropske kulture in včasih postali celo nerazumljivi (gl. JiS I, 154). Naj še tako v potu svojega obraza kujemo slovenske izraze, tujke bomo imeli vedno med seboj — nič skrbí, še vedno nam bodo vdirale v jezik. Toda zakaj ne bi imeli možnosti, da namesto tujke uporabimo domačo besedo, če se nam zahoče ali če se to ujema s slogom našega pisanja? Zakaj se pa Nemci nič ne bojijo, da se bodo izolirali od evropske kulture, temveč v potu obraza skujejo svojo besedo skoraj za vsak nov predmet, ki jim ga prinese novodobna tehnika: Fernsehen za televizijo, Rundfunk za radio ipd.? In teh novih predmetov je čedalje več, kmalu nam bo jezik kar natrpan s takimi tujkami, če si ne bomo upali vsaj nekaterih pojmov udomačiti. Ne pozabimo še nečesa: da marsikaka tujka Angležu, Francozu ali Italijanu ne zveni tako tuje kakor nam, ker jim je vsaj po latinski osnovi na pol domača (prim. television — druga polovica je domača vsem trem; in podobnih primerov je nešteto). Z radiom imamo v slovenščini take težave že v sklanjatvi, če ne drugače, ni zlomek, da bi kdaj ne našli tudi domače besede zanj!

Naš strah pred ustvarjanjem novih besed je tudi nepojmljiv, razen če je ostanek stare slovenske boječnosti in malodušnosti. Marsikaka tujka ali izposojenka se samo zato tako trdovratno drži v slovenščini — čeprav ni ne prikladna ne lepa — ker si je ne upamo nadomestiti z domačo besedo. Če je ne moremo najti v narečju, jo je treba »skovati«. Seveda ni vseeno, kako to naredimo, in morda bo težko naštetii vse lastnosti, ki bi jih morala taka beseda imeti, da bi se »prijela«, katerikrat bo to le še odvisno od naključja ali kdo ve česa. Na splošno pa je vendarle mogoče določiti, kakšna naj bi bila — toda o tem bi bil potreben poseben članek s primeri posrečenih in ponesrečenih novink. Naj vzamem tukaj za primer le eno besedo, ki jo je v JiS že nekdo obravnaval. Za nemški Roller — ali ste videli, kako hitro so mu dali svoje ime? — predlaga dr. Kolarič

besedo »kotač«. Težko da se bo beseda prijala: tuja je večini Slovencev. Vrh tega je nekako preokorna za tako naglo, gibčno reč. Italijani imajo v »vespi« imeniten izraz, toda »osa« najbrž ne moremo reči, ker je to beseda ženskega spola, medtem ko na »Roller« večina misli kot »motor« ali »motorno kolo«. Zato bi utegnil kar dobro ustrezati »čmrlj«, ki ni daleč od ose in je pripravi podoben tudi po brenčanju. Toda kdo naj bi vedel, ali bi se »čmrlj« prijel kaj bolje od »kotača« — posebno ker je med lastniki te priprave najbrž zelo malo bralcev Jezika in slovstva.

Včasih imamo pri roki prav porabno besedo, pa je že »zasedena«, pomeni že nekaj drugega — podobne reči ste lahko že večkrat brali tudi v JiS. Zakaj pa ne bi mogla imeti beseda več pomenov, tudi če so sorodni? Mislim, da smo tudi v tem pogledu preboječi. Tudi za Roller boste našli pri Tomšiču več pomenov, le »čmrlja« ne; to se pravi, da so Nemci mirno vzeli staro besedo in ji dodali še en pomen. Pred leti sem prvič zapisal, da je nekdo »preučil neko knjigo«, pa so me poučili, da se lahko preuči vajenec, medtem ko knjigo proučujemo. Tako razločevanje je ohranil tudi SP: preučiti — koga s poukom preusmeriti, preobrniti; proučiti — do dna pregledati kaj. Pa vendar mislim, da nam je drugi izraz povsem nepotreben ob bolj domačem prvem. Saj bo iz zveze zmerom povsem očitno, kaj hočemo povedati, ne glede na to, da je beseda v prvem pomenu pač hudo redka. In kar zadeva več pomenov iste besede, kar odprite kak velik angleški besednjak, pa boste našli pri nešteti besedah po deset in več sorodnih ali tudi različnih pomenov — pa se Angleži ali Američani nič ne zbojijo, da bo njihov jezik zato kaj manj razumljiv, pač pa je bogatejši, ker s tem, da ima lahko ista beseda veliko pomenov, dobivajo tudi veliko različnih izrazov za isto reč.

Ob ustvarjanju novih izrazov nujno zadenemo še na eno lastnost, ki je pri besedah zelo pomembna, pa skoraj nihče ne govori o tem: beseda mora biti lepa, blagozvočna, ali vsaj ne sme biti grda, sicer se nam bo upirala. Seveda so v tem veliki razločki, temu bo nekaj že grdo, kar drugi še zlahka prenašajo, so pa tudi reči, ki so nam verjetno grde vsem. Dr. Bajec pravi (JiS II, 31), da aržet res ni lepa beseda, vendar »ne vidimo vzroka, zakaj jo je izpodnesel turški žep«. Ne vem, po čem so se ravnali naši predniki, toda če bi imeli izbirati danes, mislim, da bi se vsi odločili za žep — zato pač, ker je aržet grda beseda. Menda bi bilo v tej smeri iskati tudi odgovor na vprašanje dr. Kolariča (JiS II, 119), zakaj »klamfa« za knjižni jezik ni dovoljena, ko ni križanih obilo »prav toliko vrednih besed«. Najbrž zato, ker je »klamfa« tako grda, da jo je res težko zapisati v knjižni slovenščini, naj še tako klamfamo svoje stavke. Med »prav toliko vrednimi« jih je še nekaj, ki bi jih vsaj jaz nikoli ne zapisal, samo zato ne, ker so grde. Isto bi rekel n. pr. za »krvničko« (gl. JiS I, 157/8), morda zato, ker preveč diši po krvniku.

Estetski vidik je pri jeziku eden pglavitnih, vsaj pri knjižnem jeziku. Zdi se mi, da je dr. Kolarič ta vidik v članku, iz katerega je zgornji primer — »Leposlovni jezik in strokovni jeziki« — prezrl. To pomanjkljivost je opaziti v članku na več mestih, tako tam, kjer pisec govori o »ozkosrčnih puristih«, ki da Pravopisu očitajo premajhno strogoost pa ne vedo, da je »jezik živ organizem, ki vsak dan sprejema in prebavlja novo hrano in jo bolj ali manj prebavljeno usvaja, da raste in se

krepi, neprebavljivo pa tudi izloča. Zato se jezik, tudi pismeni, spreminja, je dinamičen, ne statičen. Še tisti, ki natančno pozna zgodovinski razvoj jezika ... je večkrat v zadregi, ko hoče soditi, da je to in to neprebavljeno in neprebavljivo, da je torej treba izločiti...» (str. 119). In malo naprej pravi pisec, da dvomi, ali si bodo dobri pisatelji in pesniki res dali soliti pamet od strogih puristov — ki bodo hoteli ločiti ljudsko od zgolj »papirnatega«.

To je skoraj programska izjava in vredno je, da si jo natančneje ogledamo. Reči moram sicer, da mi je ta primerjava preveč gastronomska ali naravoslovna, toda naj bo, ostanimo pri njej, vendar ne pozabimo, da sta v človeku kot družbenem bitju vedno združeni natura in kultura, da v družbi nič ne zraste samo organsko, temveč tudi pod zavestnim človekovim vplivom. Tudi svojega telesa, svojega organizma ne puščamo kar mirno prebavljati in rasti, temveč prehrano in rast usmerjamo; vrh tega organizem večkrat zboli — ali ga zato kar pustimo, ali ga mar ne skušamo zdraviti, še več, ali ne skušamo z raznimi ukrepi že vnaprej preprečiti bolezni? Vsaj vlogo medicine in preventivne medicine bo treba priznati tistim, ki skušajo jezik zavestno usmerjati in oblikovati. Čemu pa sicer imamo slovničarje in pravopisce — da samo zvesto zapisujejo vse, kar je zrastle na tem zelniku? Menda vendar ne: saj svoje gradivo presojujejo po nekih načelih o pravilnosti in nepravilnosti, domačnosti in tujosti ipd. In zdravniško vlogo lahko prisodimo še nekemu, ki včasih ni slovničar ali pravopisec — besednemu umetniku. Morda ne bo poznal natančno zgodovinskega razvoja jezika, pa bo le večkrat takoj vedel, da je to ali to povsem »neprebavljivo, da je torej treba izločiti« ... Ni treba, da bi si dobri pisatelji in pesniki dali soliti pamet od puristov; če so res dobri pisatelji in pesniki, imajo v svojem jezikovnem čutu vodilo, saj je njihova nadarjenost predvsem jezikovna nadarjenost, in navadno si skušajo ta čut izpopolniti še z zavestnim obvladovanjem jezika. Kar preglejte kako zbirko res dobrega pesnika — težko boste našli kako slovniško ali pravopisno napako v njej, pri slabih pesnikih pa že! Bistveno pa pesniku to znanje ni, besede izbira po lepoti, po čustveni obarvanosti, po asociacijah, ki jih zbujajo ... Tu se ne mislim razpisovati o tem, hočem samo poudariti, da ima jezik zelo veliko opraviti z estetiko in da tudi izbiranje besed ne more prebiti brez nje.

Neupoštevanje estetskega načela je pripeljalo pisca tudi do zelo čudne trditve, da ni leposlovni jezik »nič drugega kot strokovni jezik leposlovcev« in da so si leposlovni jezik in strokovni jeziki v prirednem, enakovrednem razmerju. Ničesar nimam proti temu, da se strokovni pisatelji čutijo enakovredne leposlovcem. Toda da bi si bili ti jeziki priredni, enakovredni? Mar ni med njimi bistvenega razločka: strokovnim pisateljem je jezik sredstvo, s katerim izražajo svoje znanje, spoznanja itn., eno izmed teh sredstev, zakaj podobno lahko vse to izražajo z risbo, modelom in kaj vem čim še. Pisatelju pa je jezik edino sredstvo, v katerem se izraža, umetniško izraža, in njegov odnos do jezika je bistveno drugačen: soustvarja ga, išče v njem izraza za svoja doživetja, skuša ustvarjati jezikovne umetnine — lepoto, izraženo v besedi ... Pa da bi bil leposlovni jezik samo strokovni jezik leposlovcev? Samo tedaj, če estetski vidik sploh odmislimo.

Kako nevzdržno je to stališče, kaže nadaljnja trditev, češ da je splošni pismeni jezik šele nadrejen, višji pojem, ki ga strokovni jeziki oblikujejo vsak po svoje. Če pisca prav razumem, je potem splošni pismeni jezik samo ideja, nekaj, česar dejansko ni ali česar vsaj nihče ne piše — strokovni jeziki ga oblikujejo vsak po svoje, in leposlovni tudi, saj je to le strokovni jezik leposlovcev... In naprej: Slovenski pravopis je namenjen vsem, vsak strokovnjak si mora iz njega izbrati, kar potrebuje. »Pravice, da ta splošni pismeni jezik po svoje oblikuje, mu ne sme nihče jemati, tudi jezikovni korektor ne. Držati se mora le splošnih slovnčnih in pravopisnih pravil.« Čudna svoboda! Po teh stavkih bi se zdelo, da je »ta splošni pismeni jezik« tisto, kar je v Slovenskem pravopisu. To lahko oblikuje vsakdo po svoje, držati se mora le splošnih slovnčnih in pravopisnih pravil. Samo splošnih? Kaj pa posebnih? Ali je tam vsakdo svoboden? Toda menim, da pisec sam teh reči ni mislil tako, kakor jih je zapisal, hotel je le poudariti pravico strokovnih pisateljev, da pišejo nekoliko po svoje. Koliko laže bi bil utemeljil to njihovo pravico, ko bi bil rekel, da se pri njih zadovoljujemo s pravilnim jezikom, ki mora biti kolikor mogoče domač, ne pričakujemo pa, da bodo pisali kdo ve kako lep jezik, ker to tudi ni njihova naloga. Uporaba estetskega vidika bi bila dala boljši uspeh kakor precej kočljive formulacije; če te vzamemo dobesedno, na široko odpirajo vrata vsem zlorabam in zanikrnostim.

Ne vem, ali so pravopisniki začeli obupavati nad svojim delom ali kaj? Presneto, tako na vse strani pa spet ni treba popuščati! Zakaj če se na eni strani otresete »ozkosrčnih puristov«, boste s tem na drugi sprostili tiste, ki komaj čakajo, da začnejo pisati tako, kakor vsak sam hoče, in če jim pomolite prst, bodo brž zgrabili célo roko, če že ne kar života. Naposled bomo začeli že dvomiti, ali morajo slovenski pisatelji znati slovnico in pravopis, ali pa so tudi te neprijetne dolžnosti oproščeni. Če je tako, se ni čuditi, da beremo v stihih mladega pesnika: »In zdi se mi, da lije pramen las / raz njene lepe, kuštrave glave...«, da priznan starejši pisatelj piše »Izpolnili so mu uporno željo..., tako bi rabila čevlje... Še pred dvema leti mi je pisala...« itn. Primerov bi lahko bilo še nešteto. Saj se še očaku Finžgarju zapiše »potankost«, ki je gotovo ni nameraval zapisati (JiS, 290). Z druge strani pa nam kujejo nove besede, ki jih ni mogoče sprejeti, ne glede na zgodovinski razvoj slovenščine, že zato ne, ker nas bijejo po ušesu, ker človeku žalijo čut za lepoto: v lanski Naši sodobnosti sem bral, da se je nekaj »oslikovilo« (str. 700), v nekem našem dnevniku je mlad kritik zapisal grozotni glagol »vospredila«, in tako naprej. Upoštevajmo torej oba vidika, slovnško-pravopisnega in estetskega, pa se bomo nekako prebili skozi goščavo današnje slovenščine.

Če se nam je zadnje čase razkrilo, kako negotovo je marsikaj v našem jeziku — o tem pričajo tudi drugi sestavki v časopisu JiS, posebno slovnški — zato še ni treba popuščati vsem svojevoljnostim. Tudi ni res, da bi se večini ljudi zdelo vse jezikovno prerekanje in prizadevanje prazno in nepomembno zanje. Ali poslušate kdaj Ruplove jezikovne pogovore? (Mimogrede rečeno: Ali vas ne zbode zmerom, ko slišite, da »profesor Rupel vodi« te pogovore? Ker dejansko niso »pogovori«, temveč »odgovori«, naj bi jih radio tako prekrstil, pa bo lahko napovedovalec rekel, da prof. Rupel odgovarja na jezikovna vprašanja, v sporedu

pa naj bodo »Jezikovni odgovori«.) Kar ganljivo je včasih slišati, kako si ljudje prizadevajo pravilno pisati in kako se hučujejo na jezikovne nepravilnosti, kadar jih opazijo. Med vpraševalci so ljudje vseh mogočih poklicev in stanov in to človeku daje vero, da slovenski jezik vendarle nima tako slabe prihodnosti.

In če smem dodati nekaj iz lastne izkušnje: pred nedavnim sem si dovolil hudomušnost, da sem v nekem članku preštel tujke — bilo jih je 124 v 83 vrstah. Potem dobim nov članek istega pisca, berem, berem, pa mi kar nekaj manjka. Članek je nekako čuden — in naposled odkrijem: tujk ni! Tako rekoč nobene na dobrih dveh straneh! Ne bom trdil, da sem pisca spreobrnil, verjetno je hotel samo dokazati, da zna pisati tudi brez tujk — nič za to, tudi to je razveseljivo, posebno ker se članek bere prav imenitno, nič okoren, nič čuden ni, čeprav govori o učenih rečeh z domačimi besedami. In lepšega dokaza o življenjski moči slovenščine si pač ni treba želeti.

Marijan Zadnikar

LIKOVNI SLOGI NA TUJEM IN DOMA

Nadaljevanje in konec

3. BAROK

Če za likovno umetnost velja, da se razvija kot živ organizem po svojih lastnih notranjih zakonih in da hodi vzporedno pot z življenjem evropskih narodov, potem je dosegla krivulja njenega razvoja, ki poteka v velikem loku od romanike preko gotike ter se posebno močno požene kvišku z renesanso, enega svojih viškov v *baroku*, od koder skorajda ni bilo ravne poti naprej, tako zelo so bile izčrpane vse njene izrazne možnosti. Šele ko se je umetnost ob koncu 18. stoletja, ko ji je z rokokojem zmanjkalo lastnih pobud in moči, ozrla nazaj na neizčrpne zaklade klasične antike, ki jih je v svojih delih začela zavestno oživljati in posnemati, se je spet toliko pomladila, da je lahko kmalu ubrala svojo lastno pot, ki jo je končno pripeljala na prag novega časa.

Beseda »barok« izhaja iz romanskih jezikov in je bila splošna oznaka za vse, kar je izredno in v nasprotju z dobrim okusom, pozneje pa so jo posebno v Franciji po sredini 18. stoletja pričeli uporabljati kot nasprotje klasicistične arhitekture, njene jasnosti, strogosti in miru. Šele dobrih sto let pozneje se je prenesla na vse umetnostne pojave, za katere so značilne neugnane moči, razgibane oblike, slikovita obdelava, živahne linije, preobloženost okrasa, k idealu celotnostne umetnine usmerjena stvaritev, ki povezuje arhitekturo s plastiko in slikarstvom v celoto in pri tem skorajda ne pozna nobenih izraznih omejitev ter kot v posmeh naravnim zakonom z lahkoto in tveganostjo rešuje najbolj zahtevne naloge. Drznost, opojnost, veselje nad življenjem in neugnana moč se izražajo s pompom in patosom, kar vse spremlja želja po reprezentanci